

УДК 322

СФЕРА РЕЛІГІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: СПЕЦИФІКА УПРАВЛІНСЬКОГО ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ

В. В. Луценко,
аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики,
Національна академія державного управління при Президентіві України

Для розгляду сфери релігії як об'єкта державної політики в статті пропонується розглядати її як сферу суспільного життя. Елементами структури сфери релігії запропоновано визначити релігійну свідомість, релігійну діяльність, релігійні відносини та релігійні організації. Проводиться порівняння структури сфери релігії як сфери суспільного життя із структурою релігії як релігієзнавчої категорії. Використовуючи підхід соціології релігії, відповідно до якого у структурі сфери релігії виокремлюють духовний і практичний аспекти, проводиться аналіз управлінського впливу держави на кожну із структурних складових сфери, специфічність та причини обмеженості цього впливу. Визначаються елементи сфери релігії, які складатимуть об'єкт державної політики, та елементи, які перебуватимуть поза межами управлінського впливу держави.

Ключові слова: сфера релігії, державна політика у сфері релігії, релігійні організації, релігійна діяльність, релігійні відносини.

V. V. Lutsenko,
*Ph.D student of Social and Humanitarian Policy Department,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine*

THE SPHERE OF RELIGION AS AN OBJECT OF THE STATE POLICY: THE SPECIFICS OF ADMINISTRATIVE INFLUENCE OF THE STATE

For the purpose of examining the sphere of religion as an object of the state policy, author suggests to consider it as a sphere of public life. The study includes the analysis of structure of the sphere of religion as a sphere of public life, its comparison with the structure of religion as the religion category. The research analyzed the administrative influence of the state on each of the structural components of the sphere of religion, specificity and causes of limited influence. The study determined the elements of structure of the sphere that constitute the object of the state policy, and the elements which are outside of administrative influence of the state.

Key words: the sphere of religion, the state policy in the sphere of religion, religious organizations, religious activities, religious relations.

В. В. Луценко,
аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики,
Національна академія державного управління при Президентіві України

СФЕРА РЕЛИГИИ КАК ОБЪЕКТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ: СПЕЦИФИКА УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ ГОСУДАРСТВА

Для рассмотрения сферы религии как объекта государственной политики в статье предлагается рассматривать ее как сферу общественной жизни. Элементами структуры сферы религии предлагается определить религиозное сознание, религиозную деятельность, религиозные отношения и религиозные организации. Проводится сравнение структура сферы религии как сферы общественной жизни со структурой религии как религиоведческой категории. Используя подход социологии религии, согласно которому в структуре сферы религии выделяют духовный и практический аспекты, анализируется управленческое воздействие государства на каждую из структурных составляющих сферы, специфичность и причины ограниченности этого влияния. Определяются элементы сферы религии, которые будут составлять объект государственной политики, и элементы, которые будут находиться за пределами управленческого воздействия государства.

Ключевые слова: сфера религии, государственная политика в сфере религии, религиозные организации, религиозная деятельность, религиозные отношения.

Постановка проблеми. Державна політика у сфері релігії досліджується фахівцями різних галузей знань, зокрема державного управління, політології, юриспруденції, історії, релігієзнавства тощо. Разом з тим поняття “сфера релігії” не має єдиного трактування й теоретичного обґрунтування, хоч і широко використовується в сучасній гуманітарній науці та управлінській практиці.

Видається доцільним саме в межах державного управління проводити дослідження цієї сфери, оскільки питання специфіки управлінського впливу держави в ній є суттєвою теоретичною і практичною проблемою державного управління й безпосередньо стосується предметного поля дослідження цієї науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових джерел за тематикою дослідження висвітлює проблему відсутності узгодженого використання уніфікованої дефініції для позначення цього виду державної політики: автором було виявлено понад 20 назв, якими послуговуються для її позначення (“державна політика щодо релігії і церкви”, “державна політика у сфері свободи совісті та віросповідання”, “політика у сфері суспільно-релігійних та державно-церковних відносин”, “державна політика у сфері міжконфесійних відносин”, “державна політика у сфері релігійно-церковного життя” тощо).

Ураховуючи те, що в назві державної політики апоріє здійснюється установка щодо сфери управлінського впливу держави, вказується об’єкт її політики, використання такого розмаїття назв, на нашу думку, є наслідком некритичного підходу до визначення об’єкта цього виду державної політики.

На недостатню методологічну розробленість питань державної політики в цій сфері звертають увагу такі сучасні дослідники, як М.Бабій [1], В.Бондаренко [3], О.Бортнікова [4], С.Здіорук [6], Ю.Кальниш [7], Р.Небожук [10] та ін.

Дослідник Р.Небожук зазначає: “Специфічність сфери релігії великою мірою визначається тим, що йдеться про сферу, де сектор державного регулювання є справді винятковим – таким, що виокремлює для впливу держави лише частину соціальних відносин ... Йдеться про сферу, де діють власні законодавчі системи, котрі наділені сакральною санкцією і реалізуються через відпрацьовані тисячоліттями механізми. Ці системи тяжіють до виокремлення з-під державної юрисдикції не лише вірувань й переконань об’єктів права, а й поведінської діяльності, спрямованої на реалізацію цих вірувань і переконань” [10].

Дослідник М.Бабій підтверджує: “Ставлення до релігії і церкви – важливий сегмент державної політики. Однак ми беремо до уваги ... лише те, що входить у силове поле поняття “свобода релігії”. Йдеться про нормативно-врегульований, вільний простір самореалізації віруючих, а також про функціональну діяльність релігійних організацій” [1, с. 18].

Метою статті є дослідження сфери релігії як об’єкта державної політики, її структури та властивостей, розкриття специфіки управлінського впливу держави в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Теорія державного управління визначає об’єктами політики всі явища суспільного життя, на які спрямована діяльність суб’єктів політики. Ними є елементи політичної, економічної, соціальної і духовної підсистем суспільства [12, с. 25]. При цьому головним суб’єктом формування державної політики є саме держава, а державна політика – це “дії системи органів державної влади згідно з визначеними цілями, напрямками, принципами для розв’язування сукупності взаємопов’язаних проблем у певній сфері суспільної діяльності” [5, с. 144].

Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” [13] (далі – профільний Закон) визначає політику держави в цій сфері як “державну політику щодо релігій і церкви” та як “державну політику у сфері релігії”, тобто об’єктами цього виду державної політики законодавство визначає релігію і церкву, а також сферу релігії.

Питання чим відрізнятимуться ці об’єкти, який із них є більш коректним об’єктом державної політики, постає актуальною теоретико-методологічною проблемою. Її розв’язання вимагає дослідження структури цих об’єктів та встановлення особливостей справляння управлінського впливу держави на елементи цієї структури.

Звертаючись до сутнісного розуміння поняття “релігія”, слід зауважити відсутність загальноприйнятого розуміння його вихідних положень та характеристик. Більшість науковців визнають релігію суспільним феноменом, який має як індивідуальний, так і колективний прояв та виконує низку соціальних функцій.

З цього приводу релігієзнавець А.Колодний вказує, що “багатоманітність типів, форм і функцій релігії, як історичних, так і сучасних, робить практично неможливим коротке і однозначне її визначення. Тільки в релігієзнавстві їх більше трьохсот. У своїх спробах визначитися в природі релігії дослідники частіше всього звертаються до латинського слова “religare” (пов’язувати, зв’язувати). Перевага віддається його етимології,

а тому релігія постає як засіб зв'язку людини з Богом у служінні йому” [8, с.18].

Щодо структури релігії, то в релігієзнавстві виокремлюють від трьох до п'яти її структурних складових (релігійна доктрина, релігійні погляди, релігійні почуття, релігійна свідомість, релігійна діяльність, релігійні відносини, релігійні організації тощо).

Так, релігієзнавець І.Яблоков до структури релігії включив релігійну свідомість, релігійну діяльність, релігійні організації, релігійні відносини [16, с. 67]. Тоді як А.Колодний виокремив у структурі релігії дві сторони (сфери) – духовну (релігійна свідомість, релігійна психологія) та практичну (культура (релігійна) діяльність, релігійні організації, релігійні відносини) [8, с. 21].

Поняття “сфера релігії”, як вже зазначалося, не має єдиного трактування і теоретичного обґрунтування. Водночас у філософії існує досить багато визначень поняття “сфера суспільного життя” чи “сфера суспільної життєдіяльності”. У цілому всі вони зводяться до того, що зазначені сфери являють собою великі, стійкі, відносно самостійні підсистеми людської діяльності. Традиційно виділяють чотири основні сфери суспільного життя: соціальну, економічну, політичну і духовну.

Соціолог філософії В.Барулін стверджує, що “у структурі духовної сфери суспільного життя, на різних етапах розвитку виділяють такі підсистеми (елементи): науку, мистецтво, ідеологію, релігію, освіту, виховання” [2, с. 197].

У державному управлінні сферами і галузями суспільного життя є “загальноприйняте розмежування основних напрямів (сфер) та видів (галузей) суспільної діяльності, яке базується на інтеграції об'єктивних групових потреб та інтересів людської спільноти. Історико-конкретні і ситуативні комбінації між зазначеними групами потреб та інтересів синтезуються у сфери (політична, економічна, соціальна, гуманітарна, міжетнічна та ін.), а проблемні і локальні “стики” між ними – в галузі суспільної життєдіяльності людей (виробництво, природокористування, екологія, сільське господарство, торгівля та ін.)” [5, с. 692].

Як бачимо, сферу релігії можна розглядати як складову великої, стійкої та відносно самостійної духовної сфери життя суспільства, її підсистему (елемент).

Водночас сферу релігій можна розглядати і як напрям суспільного життя, виділений відповідно до загальноприйнятого розмежування основних напрямів (сфер) та видів (галузей) суспільної діяльності.

Відповідно до визначення про об'єкт політики, сфера релігії, будучи елементом духовної сфери життя суспільства, може бути об'єктом політики.

Крім того, відповідно до визначення державної політики сфера релігії як сфера суспільного життя може бути об'єктом і власне державної політики.

З огляду на зазначене, видається доцільним щодо державної політики використовувати поняття “сфера релігії” в трактуванні релігії як сфери суспільного життя, ніж послуговуватися поняттям “релігія” безпосередньо, оскільки воно є релігієзнавчою категорією й апелює до суто релігієзнавчого змістового наповнення цього терміна (пов'язаного з його етимологією як засобу зв'язку людини з Богом у служінні йому), стосовно якого говорити про управлінський вплив держави абсолютно некоректно.

Отже, можемо зробити висновок, що поняття “сфера релігії” є більш коректним об'єктом державної політики, ніж поняття “релігія”.

Оскільки управлінський вплив держави має вибудовуватися на чітко визначеному зв'язку між суб'єктом, який справляє управлінський вплив (державою), і об'єктом, на який справляють вплив (сферою релігії), слід дослідити, на які саме аспекти сфери релігії і яким чином держава справлятиме управлінський вплив, а також наскільки цей вплив буде обмеженим у зв'язку із специфічною сутністю самого поняття “релігія”.

У цьому контексті необхідно визначити структуру сфери релігії, оскільки в науці є різні бачення структурних складових сфер суспільного життя.

Так, соціолог філософії В.Барулін у структурі сфер суспільного життя виділяє: 1) суспільний суб'єкт; 2) його види діяльності; 3) суспільні відносини, а також звертає увагу на те, що серед цих компонентів провідним, як правило, виступає саме діяльність [2, с. 220–222].

Разом з тим теорія державного управління визначає, що кожна сфера суспільного життя структурно складається з трьох елементів: 1) відносин (взаємодії) людей з приводу потреб, інтересів, цілей у певній сфері життєдіяльності; 2) установ (інститутів), що люди створюють для найбільш ефективної реалізації цих потреб, інтересів, цілей; 3) поглядів (ідей), що люди виробляють у процесі реалізації своїх потреб, інтересів, цілей [5, с. 692].

Як бачимо, види діяльності людей, спрямовані на задоволення суспільних потреб, до структури сфери суспільного життя у цьому разі не включені.

Разом з тим В.Барулін зазначає: “Елементи духовної сфери життя суспільства характеризуються трьома відмінними ознаками. По-перше, вони базуються на формах, видах суспільної свідомості,

по-друге, включають певні види духовної діяльності, і, по-третє, вони суть інституціоналізовані підсистеми суспільства” [2, с. 197].

І тому, узагальнюючи вищевикладене, сферу релігії як сферу суспільного життя, на нашу думку, доцільно розглядати в такій структурі:

1) вид суспільної свідомості в цій сфері (релігійна свідомість);

2) вид духовної діяльності, спрямований на задоволення потреб, інтересів, цілей у сфері релігії (релігійна діяльність);

3) суспільні відносини, пов’язані саме з цими видами діяльності (релігійні відносини);

4) суспільні суб’єкти або інститути, які люди створюють для найбільш ефективної реалізації потреб, інтересів, цілей у цій сфері (релігійні організації).

Отже, сфера релігії, як сфера суспільного життя, є складним об’єктом державної політики. Її структурними елементами є: релігійна свідомість, релігійна діяльність, релігійні відносини, релігійні організації.

Слід зазначити, що виведена структура поняття “сфера релігії” в цілому досить близька і має спільне зі структурами поняття “релігія”, які наведені вище і належать авторству релігієзнавців І.Яблокова та А.Колодного.

З огляду на вказане, досліджуючи сферу релігії як об’єкт державної політики, доцільно послуговуватися напрацюваннями як державного управління, так і філософії, релігієзнавства та соціології релігії.

Перша із складових сфери релігії, а саме релігійна свідомість, визначається як “спосіб відношення віруючого до світу через систему поглядів і почуттів, смисл і значення яких становить віра в надприродне” [8, с. 13].

Очевидно, що управлінський вплив держави не може поширюватися на релігійну свідомість, оскільки погляди і почуття, віра в надприродне є сферою особистого внутрішнього вибору людини і не залежать від волі держави. Тобто релігійна свідомість, будучи складовою сфери релігії як об’єкта державної політики, водночас перебуває поза межами управлінського впливу держави.

Другою складовою сфери релігії є суспільні суб’єкти або інститути, які створюють для ефективної реалізації потреб, інтересів, цілей у сфері релігії.

З метою задоволення релігійних потреб громадян України мають право створювати релігійні організації – інституційні об’єднання віруючих, які одночасно виступають і суб’єктами державної політики, оскільки саме з ними держава вступає у відносини в процесі реалізації своєї політики, і об’єктами (складовими об’єкта) державної по-

літики, оскільки саме на них буде спрямований управлінський вплив держави.

Слід відмітити, що чинне законодавство України не надає визначення поняття “релігійна організація”, установлюючи ст. 7 профільного Закону лише перелік видів таких утворень, мету, відповідно до якої вони створюються, та правові основи їхньої діяльності.

Так, релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об’єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій [13].

В українському законодавстві термін “релігійна організація” є збірним поняттям, оскільки він об’єднує різні за функціональністю здійснення релігійної діяльності організації. При цьому мета створення таких організацій також не детермінується, а постає спільною для всіх метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру.

У соціології релігії виокремлюють два аспекти структури релігії (сфери, сторони) – духовну і практичну, які тісно взаємопов’язані між собою і утворюють цілісний комплекс. Указаний підхід є доцільним і в державному управлінні щодо розгляду структури сфери релігії. Відповідно до нього створення релігійних організацій має духовні й практичні аспекти.

Духовні аспекти створення релігійних організацій (з метою задоволення релігійних потреб сповідувати та поширювати віру) не можуть бути предметом правового регулювання і не можуть складати об’єкт державної політики, оскільки вони є основою для поєднання віруючих за віроповчальним або віросповідним принципом. Тоді як практичні аспекти створення релігійних організацій регулюються чинним законодавством, зокрема ґрунтуються на визнанні за ними статусу юридичної особи (ст. 13 профільного Закону), що є сферою управлінського впливу держави і, відповідно, складатиме об’єкт державної політики.

Слід зазначити, що наділяючи релігійні організації статусом юридичної особи, релігійним об’єднанням, які складаються з таких організацій, закон такого статусу не надає. Наслідком цього, зокрема, є те, що таке інституційне об’єднання віруючих, як “церква” відповідно до українського законодавства не є видом релігійної організації і не має статусу юридичної особи.

У рамках статусу юридичної особи законодавством також регулюються інші питання функціонування релігійних організацій. Зокрема, ство-

рення і припинення їхньої діяльності, майновий стан, питання власності, проведення обрядів і церемоній, добродійна та культурно-освітня діяльність, міжнародні контакти, виробнича та господарська діяльність тощо.

Отже, маємо висновок щодо другої складової сфери релігії: релігійні організації є одночасно і суб'єктами державної політики, з якими держава вступає у відносини, і складовими об'єктами державної політики, на які буде спрямований управлінський вплив держави. При цьому для управлінського впливу виокремленими є тільки практичні аспекти створення та функціонування релігійних організацій, які визначаються шляхом регулювання державою правового статусу цих організацій як юридичних осіб. Духовні аспекти створення та функціонування релігійних організацій перебувають поза межами управлінського впливу держави.

Третьою складовою сфери релігії як об'єкта державної політики нами визначено релігійну діяльність, яка є однією з основних категорій соціології релігії, що характеризує релігійно-регламентовану практично-духовну активність віруючих, їхніх спільнот та релігійних інститутів, і поділяється на культову і позакультову. При цьому культова діяльність – це сукупність релігійних дій, пов'язаних із відношенням до надприродного (молитви, богослужіння, таїнства, обрядові, ритуальні дії, свята тощо) [14, с. 95].

Відповідно до вищезгаданого принципу соціології релігії культова діяльність має духовні та практичні аспекти. Очевидно, що держава не може впливати на духовні аспекти (зміст) культової діяльності, яка є своєрідним “опредмеченням” та “матеріалізацією” релігійного віровчення. Водночас практичні аспекти культової діяльності є предметом правового регулювання.

Так, порядок проведення богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій не повинен суперечити ст. 21 профільного Закону. Культова діяльність може бути обмежена законодавством у разі, якщо під приводом проповідування релігійних віровчень та виконанням релігійних обрядів відбувається посягання на здоров'я людей, або такі дії пов'язані зі статевою розпустою. Зазначене підпадає під регулювання ст. 181 Кримінального кодексу України [9] і може бути визнане злочином.

Позакультова діяльність – це “сукупність релігійно зумовлених дій віруючих, релігійних інститутів, спрямованих на задоволення духовних та практичних потреб функціонування релігійних організацій. Поділяється на: 1) духовну сферу – продукування релігійних ідей, богословсько-теологічне обґрунтування, інтерпретація, система-

тизація; 2) практичну сферу – пропаганда, поширення релігійних ідей (через пресу, радіо, телебачення), виробництво предметів релігійного культу, місіонерство, релігійно-освітня, добродійна, виховна, управлінська діяльність в релігійних інституціях” [14, с. 95].

Аналогічно до культової діяльності духовна складова позакультової діяльності не може бути предметом управлінського впливу держави, але практична складова є предметом правового регулювання, регламентується законодавством держави і здійснюється релігійними організаціями на загальних підставах у визначеному законодавством порядку.

Так, релігійні організації мають право використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації (ст. 5 профільного Закону); засновувати видавничі, поліграфічні, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства (ст. 19); приймати на роботу громадян, на яких поширюється законодавство про працю, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, оподаткування (ст. 25–26) [13].

Загальним обмеженням щодо діяльності релігійних організацій є те, що вони не виконують державних функцій (ст. 5). Так, якщо в окремих країнах на релігійні організації покладені повноваження з реєстрації актів громадського стану (народження, смерті, шлюбу), то законодавством України вказане не допускається.

Слід зауважити, що держава також не втручається у внутрішню діяльність (справи) релігійних організацій: згідно із ст. 5 профільного Закону держава бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству. Однак під час реєстрації статутних документів релігійні організації згідно зі ст. 12 Закону мають задекларувати окремі питання внутрішньої управлінської діяльності [13].

Внутрішня управлінська діяльність релігійної організації може складати об'єкт державної політики в частині необхідності її відповідності чинному законодавству (не повинна суперечити) та контролю держави за дотриманням релігійною організацією задекларованих нею ж статутних норм.

Отже, маємо висновок щодо третьої складової сфери релігії: релігійна діяльність не може в повному обсязі виступати сферою управлінського впливу держави. Держава не втручається в духовну складову культової та позакультової діяльності релігійних організацій. Водночас практична сфера такої їхньої діяльності є предметом правового регулювання, визначається нормами законодавства держави або нормами статутів ре-

лігійних організацій, а відтак, може бути сферою управлінського впливу держави.

Четвертою складовою структури сфери релігії як об'єкта державної політики нами визначено релігійні відносини, які "характеризують процес взаємозв'язку і взаємодії суб'єктів (священнослужителі, віруючі, релігійні організації) культової і позакультової діяльності та їхніх відносин. Релігійні відносини є специфічним видом (формою) суспільних відносин і структурно поділяються на культові, позакультові (внутрішньоцерковні, міжконфесійні)" [14, с. 59].

Релігійні відносини можуть набувати різних форм, зокрема, виділяють: 1) спільні релігійні почуття спільноти (ґрунтуються на ідеях та приписах щодо відносин між віруючими однієї конфесії і на спільних культових діях); 2) конкуруючі форми (віруючих різних конфесій та церков, що змагаються між собою ("варвари" та "елліни", "вірні" та "невірні", "християни" та "язичники" тощо)); 3) толерантні форми (віруючих різних конфесій та церков, що визнають взаємне право на відмінності у віросповіданні та культурі); 4) нерелігійні (людина сама не сприймає релігійних настанов, але ставиться до релігійних переконань, віруючих та церкви толерантно); 5) атеїстичні (ґрунтуються на антирелігійній свідомості, що супроводжується недоброзичливим, а то й агресивним ставленням до релігії, віруючих та їхніх об'єднань і церковних установ). Переважання тих або інших форм релігійних відносин та відповідної релігійної свідомості визначає ступінь демократизації та толерантності в суспільстві, наявність чи відсутність в ньому специфічної напруженості, пов'язаної з релігійно-церковними справами [15, с. 22].

Держава не може впливати на духовні аспекти релігійних відносин, які, за своєю суттю, визначаються внутрішніми настановами релігійних організацій.

Так, відповідно до церковних канонів та соборних настанов внутрішньоцерковні суперечки не повинні виноситися на світський суд. Предметом судового розгляду можуть бути лише ті міжконфесійні суперечки, що не стосуються питань врівнення [11, с. 16–18].

Щодо практичних аспектів релігійних відносин, то вони, будучи також визначеними внутрішніми настановами релігійних організацій, разом з тим у частині свого зовнішнього вияву підпадають під правове регулювання держави.

Практичний аспект релігійних відносин може набувати деструктивних форм (наприклад міжконфесійні конфлікти чи відносини, які супроводжуються поширенням релігійних ідей, що пропагують нетерпимість та ворожість на релі-

гійному ґрунті, релігійний екстремізм). З огляду на це держава нормами законодавства встановлює порядок та межі свого впливу на такі відносини, які (порядок і межі) походять від завдань і функцій держави.

Так, ст. 5 профільного Закону визначено, що релігійна організація не повинна втручатися в діяльність інших релігійних організацій, у будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань. Гарантується захист прав і законних інтересів релігійних організацій, сприяння встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують або не сповідують релігій, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями [13].

Отже, маємо висновок щодо четвертої складової сфери релігії як об'єкта державної політики: релігійні відносини, які складаються між релігійними суб'єктами у сфері релігії, є важливим і специфічним видом суспільних відносин. Держава не може впливати на всі складові таких відносин. Духовні аспекти релігійних відносин перебувають поза межами управлінського впливу держави. Практичні аспекти таких відносин можуть бути сферою управлінського впливу держави, порядок і межі якого (впливу) походять від завдань і функцій держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З точки зору термінологічної коректності назва "державна політика у сфері релігії" є більш вдалою, ніж назва "державна політика щодо релігії і церкви": якщо релігія в її релігієзнавчому розумінні не є коректним об'єктом державної політики, то сфера релігії як сфера суспільного життя може виступати об'єктом державної політики. При цьому сфера релігії структурно складається з релігійної свідомості, релігійної діяльності, релігійних відносин і релігійних організацій.

Аналіз управлінського впливу держави на структурні складові цієї сфери засвідчив, що сфера релігії як сфера суспільного життя є досить специфічним об'єктом державної політики, оскільки для управлінського впливу держави виокремленою є тільки частина цієї сфери, пов'язана із практичними аспектами релігійних відносин, релігійної діяльності та створення релігійних організацій.

Подальші дослідження можуть бути пов'язані з удосконаленням законодавчого регулювання сфери релігії, оскільки специфіка цієї сфери як об'єкта державної політики вимагає виваженого підходу до розширення управлінського впливу держави в ній.

Список використаних джерел

1. Бабій М. Ю. Державна політика щодо свободи совісті й релігій: сутність і практика / М. Ю. Бабій // Людина і світ. – 2004. – № 3. – С. 16–19.
2. Барулин В. С. Социальная философия : учебник / В. С. Барулин. – Изд. 2-е. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 560 с.
3. Бондаренко В. Д. Особливості української моделі державно-церковних відносин / В. Д. Бондаренко // Державно-церковні відносини в Україні у контексті сучасного європейського досвіду : зб. наук. матеріалів. – Київ : “ВІП”, 2004. – С. 10–18.
4. Бортнікова О. Г. Методологічний конструкт дослідження функціонування релігії в суспільстві / О. Г. Бортнікова // Вісн. НАДУ. – 2014. – № 4. – С. 88–98.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – Київ : НАДУ, 2010. – 820 с.
6. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття : монографія / С. І. Здіорук. – Київ : Знання України, 2005. – 552 с.
7. Кальниш Ю. Г. Державно-церковні відносини: історія розвитку і сучасна політична типологізація / Ю. Г. Кальниш // Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні. – Київ : ВІП, 2001. – С. 198–200.
8. Колодний А. М. Основи релігієзнавства : курс лекцій / А. М. Колодний. – Київ : Дрогобич : Коло, 2006. – 168 с.
9. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
10. Небожук Р. А. Реалізація політики у сфері свободи совісті в системі державного управління: аналіз паттернів сучасної світової практики [Електронний ресурс] / Р. А. Небожук // Держ. упр.: теорія та практика. – 2009. – № 1 (9). – Режим доступу: http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Nebozhuk_RA.pdf.
11. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. – Київ : Інформ.-видавн. від. УПЦ, 2002. – 80 с.
12. Політологія для вчителя : навч. посіб. / за заг. ред. : К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. – Київ : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. – 406 с.
13. Про свободу совісті та релігійні організації [Електронний ресурс] : Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/9812>.
14. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного, Б. Лобовика. – Київ : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
15. Титов В. Д. Релігієзнавство : підручник / В. Д. Титов, С. В. Качурова, О. В. Барабаш ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків : Право, 2004. – 272 с.
16. Основы теории религии / И. Н. Яблоков // Основы религиозоведения : учебник / [И. Н. Яблоков, Ю. Ф. Борунков, К. И. Никонов и др. ; под ред. И. Н. Яблокова]. – М. : Высш. шк., 1998. – С. 14–86.

References

1. Babij, M.Yu. (2004), “State policy on freedom of conscience and religion: the nature and practice”, *Liudyna i svit*, vol. 3, pp. 16–19.
2. Barulin, V.S. (2000), *Social'naja filosofija* [Social Philosophy], 2nd ed., FAIR-PRESS, Moscow, Russian Federation.
3. Bondarenko, V.D. (2004), “Features Ukrainian model of church-state relations”, *Derzhavno-cerkovni vidnosyny'ny' v Ukraini u konteksti suchasnogo yevropejs'kogo dosvidu: zbirnyk naukovykh materialiv* [Church-state relations in Ukraine in the context of contemporary European experience: scientific research materials], VIP, Kyiv, Ukraine, pp. 10–18.
4. Bortnikova, O.G. (2014), “Methodological research construct functioning of religion in society”, *Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, vol. 4, pp. 88–98.
5. Surmin, Yu.P., Bakumenko, V.D., Mykhnenko, A.M. and others, ed. by Kovbasiuka, Yu.V., Troschyns'koho, V.P., Surmina, Yu.P. (2010), *Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopaedic Dictionary of Public Administration], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
6. Zdioruk, S.I. (2005), *Suspil'no-relihijni vidnosyny: vyklyky Ukraini XXI stolittia: Monohrafiia* [Socio-Religious Relations: Challenges of the 20th century Ukraine: Monograph], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. Kal'nysh, Yu.H. (2001), “Church-state relations: a history of development and modern political typology”, *Recent issues of church-state relations in Ukraine: scientific collection* [“Derzhavno-tserkovni vidnosyny: istoriia rozvytku i suchasna politychna typolohizatsiia”, Aktual'ni problemy derzhavno-tserkovnykh vidnosyn v Ukraini: naukovyj zbirnyk], VIP, Kyiv, Ukraine, pp. 198–200.
8. Kolodnyj, A.M. (2006), *Osnovy relihiieznavstva* [Basics of Religious Studies], Kolo, Drohobych, Ukraine.
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine “Criminal codex of Ukraine”, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Accessed 9 November 2016).
10. Nebozhuk, R.A. (2009), “Implementation of policy in sphere of freedom of conscience in public administration system: the analysis of patterns of modern international practice”, *Public Administration: Theory and Practice*, vol. 1 (9), available at: http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Nebozhuk_RA.pdf, (Accessed 9 November 2016).
11. “Basic Social Concept of the Ukrainian Orthodox Church” (2002), *Informatsijno-vydavnychij viddil UPTs*, Kyiv, Ukraine.
12. Vaschenko, K.O. and Kornienko, V.O. (2011), *Politolohiia dlia vchytelia* [Political science for a teacher], Vydavnytstvo imeni M.P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine.
13. The Verkhovna Rada of URSR (1991), The Law of Ukraine “On Freedom of Conscience and Religious Organizations”, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/9812> (Accessed 9 November 2016).
14. Kolodnyj, A.M. and Lobovyk, B.O (Editors) (1996), *Relihiieznavchij Slovnyk* [Religious Dictionary], Chetverta khvylia, Kyiv, Ukraine.
15. Tytov, V.D., Kachurova, S.V. and Barabash, O.V. (2004), *Relihiieznavstvo* [Religious Studies], Pravo, Kharkov, Ukraine.
16. Yablokov, Y.N., Borunkov, Yu.F., Nykonov K.Y. and others, ed. by Yablokov, Y.N. (1998), *Osnovy religiovedeniia* [Basics of Religious Studies], Vysshiaia shkola, Moscow, Russian Federation.